

'Rozum' w przysłowiach karaimskich ze zbioru W. I. Filonienki *Аталар созы* przepisanego przez Josifa Kefelego

Kamila Barbara Stanek

Uniwersytet Warszawski, Wydział Orientalistyczny
Zakład Turkologii i Ludów Azji Środkowej

The perception of 'mind' and 'intellect' in Karaite proverbs
from a collection of V. I. Filonienko entitled *Аталар созы*
copied by Josif Kefeli

Summary: The article is based on proverbs selected from a collection of Karaite proverbs of Victor I. Filonienko, a handwritten copy of which was prepared by Josif Kefeli. The manuscript constitutes a part of Józef Sulimowicz's collection, and was drafted at his request. From this collection totalling 150 Karaim proverbs, 10 have been selected that concern perceptions of *mind* and *intellect*. Since neither the author nor the copyist provided all the proverbs with a commentary regarding the context of their use, the analysis is supported by explanations found in other Karaim collections of proverbs and sayings, or by proverbs in modern Turkish with a similar meaning. Most of the analyzed proverbs point to the importance that Karaims attach to logical thinking, which, in contrast to thoughtless actions, eliminates the risk of loss. Hence, the reader is warned against having any contact with stupid and crazy people. However, a single exception can be found here, namely one saying that we can only learn the truth from insane (stupid, naïve) people and children. In one of the proverbs we encounter the conviction that not only the *mind*, but also luck has an impact on human lives.

Keywords: Karaims, Karaim proverbs, Crimean Karaim literature, Crimean Karaim folklore

W zbiorach Józefa Sulimowicza, turkologa i kolekcjonera karaimików, znajduje się zeszyt zawierający przysłowia Karaimów krymskich przepisane ze zbioru opublikowanego w 1929 r. przez Wiktora I. Filonienkę¹. Zbiór ten został skopiowany na prośbę Sulimowicza przez Karaima z Symferopola, Josifa Kefelego prawdopodobnie na przełomie 1965/1966 r.² Wobec braku dostępu

¹ V. I. Filonenko, „*Atalar-sozy*”. *Karaimskie poslovicy i pogovorki*, „Izvestiâ Tavričeskogo obšestva istorii, arheologii i ètnografii”, 1929 t. 3 (60), s. 138–151. Filonienko wydał również kolejny zbiór, jeszcze obszerniejszy, bo zawierający 341 przysłów i powiedzeń: *Materialy po izučeniû karaimskoj narodnoj poëzii – poslovicy i pogovorki*, „Izvestiâ Krymskogo pedagogičeskogo instituta”, 1930, t. 3 (60), s. 1–14. Inne opublikowane zbiory przysłów karaimskich z Krymu: Kefeli, P. C., *Atalar sozy*, Sankt-Peterburg 1910; Kokenaj, B., *Ata sezleri Kryrymly Karajlarnyn*, „Karaj Awazy”, 1933, z. 8, s. 19–22. Przysłowia zaczerpnięte z wcześniej opublikowanych źródeł znajdują się także [w:] Polkanov, Ü. A., *K“yrymk“arajlarnyn“ atalar-sozy / Poslovicy i pogovorki krymskich karaimov*, Bachczysaraj 1995, tegoż, *Poslovicy i pogovorki karaimov*, [w:] *Krymskie karaimy*, Paryż 1995, tegoż, *Poslovicy i pogovorki*, [w:] *Karaimskaâ narodnâ ènciklopediâ*, Moskwa 1997, t. 3, s. 275–316 oraz innych opracowaniach tego autora, a także [w:] Polkanov, Ü. A., Polkanova, A. Ü., Aliev, F. M., *Fol'klor krymskich karaimov: pesni, poslovicy i pogovorki, narodnyj kalendar' / Jyrlar, atalar sozleri, ulugata sanavy*, Symferopol 2005. Tematyce przysłów krymskokaraimskich poświęcone są także artykuły: Zajączkowski, W., *Die krimkaraimischen Sprichwörter*, „Folia Orientalia” 1959, t. 1, s. 57–61; Alkaya, E., *Dil ve söz bağlamda Kırm Karay Türklerin in atasözleri*, „Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi”, 20 yıl, 2006/1, s. 89–99; Şenel, M., *Kırm Karayların atasözü ve deyimlerde göçebelğin izleri*, [w:] Alpardu, M., Öztürk Y., Çelik, B. (red.) *Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumun Bildirileri (5–8 Nisan 2010)*, Bilecik 2011, s. 639–665; Çulha, T., *Sravnitel'nyj analiz karaimskih poslovic / Karay Atasözleri Üzerine Bir Karşılaştırma*, [w:] Arabadži, E. S, Semikina, M. A., Âlpaçık, S. G. (red.), *Kul'turno-duhovnye osnovy istoričeskoj sud'by krymskich karaimov: tradicii i sovremennost. Materialy meždunarodnoj naučno-praktičeskoj konferenciji posvâsennoj 20-letiu sozdaniâ naciolnal'no-kul'turnogo karaimskogo obšestva. 14–16 sentâbrâ 2011*, Melitopol 2012, s. 58–64.; Polkanova, A. Ü., *Poslovicy i pogovorki krymskich karaimov (karaev) – važnyj istočnik rekonstrukcii ètapov razvit'â ètnokul'tury*, „Naukovî pracî istoričnogo fakul'tetu Zaporiz'kogo nacional'nogo univërsitetu”, 2014, t. XXXIX, s. 184–189; Tematyka przysłów karaimskich oraz szerzej folkloru karaimskiego była też przedmiotem zainteresowań badawczych innych turkologów, m. in.: W. W. Radłowa, J. Grzegorzewskiego, K. Foya, A. Dubińskiego, W. Gordlewskiego, N. A. Baskakowa, B. Munkácsiego, T. Kowalskiego i A. Zajączkowskiego.

² Szczegółowe informacje na temat kopisty i okoliczności powstania rękopisu zob. Sulimowicz, A. *The copybooks of Yosif Kefeli as a record of the living Karaim folklore of Crimea* w tym tomie „Almanachu Karaimskiego”.

do oryginalnego wydania, przysłowia będące przedmiotem niniejszej pracy zostały wybrane z tej rękopiśmiennej kopii.

Opis manuskryptu

Rękopis opatrzony numerem inwentarzowym JSul.I.55.12 jest współczesnym zeszytem w linie, liczy 32 nienumerowane karty. Na okładce znajduje się tytuł *Аталар созы*, poniżej inicjały i nazwisko autora *В. И. Филоненко* z adnotacją: *146 и других* (dodaną przez autora później, bo nie stanowiącą części oryginalnego tytułu ani podtytułu i nie łączącą się z nim) oraz podtytuł *Караïмские пословицы и поговорки*. Treść została umieszczona w następującym układzie: na kartach *verso* tekst (przysłowia) w języku karaïmskim, na kartach *recto* – rosyjskim (tłumaczenie przysłów). Kartę 1 *recto* oraz ostatnich pięć kart (27 *v*^o – 32 *v*^o) pozostawiono puste.

Rękopis sporządzono fioletowym atramentem, czytelnym, choć niezbyt starannym odręcznym pismem cyrylicyckim. Poszczególne elementy tekstu zostały oddzielone liniami narysowanymi przy pomocy linijki czerwonej i niebieskiej kredką, przy czym oddziela ona numerację przysłów karaïmskich, natomiast numeracja tłumaczeń jest razem z tekstem, a fabrycznie drukowana linia marginesu nie została wykorzystana do jej oddzielenia. Na stronie znajduje się od 2 do 8 przysłów, przy czym karty *recto* są gęściej zapisane (do wersów) niż *verso*, gdyż autor w wielu wypadkach oprócz samego tłumaczenia zamieszczał tak także komentarz z objaśnieniem.

Poszczególne przysłowia zostały ponumerowane i jest ich 150, gdyż zgodnie ze wspomnianą wyżej adnotacją na okładce oraz drugą w tekście na k. 26 *v*^o – 27 *r*^o: „Остальные не входят к Аталар созы Филоненко В. И.”, do 146 przysłów, które wchodziły w skład oryginalnego zbioru opublikowanego przez Filonienkę, kopista dodał jeszcze cztery. Przysłowia od 1 do 146 ułożone są w porządku alfabetycznym (zgodnie z alfabetem rosyjskim), dopisane ostatnie cztery zaś w przypadkowej kolejności.

Analizowany materiał

Przedmiotem analizy będą przysłowia dotyczące pojęcia *rozumu*³. Wybrane zostały przysłowia opatrzone kolejno numerami 7, 8, 9 i 10 z kart 2 *verso* – 3 *recto*, numer 30 i 34 z k. 8 *v*^o – 9 *r*^o, nr 39 z k. 9 *v*^o – 10 *r*^o, nr 62 i 63 z k. 12 *v*^o – 13 *r*^o oraz

³ Od k. 15 *v*^o – 16 *r*^o linia rozdzielająca rysowana niebieską kredką.

64 z k. 13 v° – 14 r°. Zostały one podane niżej w oryginalnym zapisie w alfabecie cyrylicy. Warto zauważyć, że w rękopisie nie zostały one, z wyjątkiem jednego, opatrzone objaśnieniami, co wskazuje, że zdaniem autora zbioru ich znaczenie i kontekst użycia nie budziły wątpliwości i były zrozumiałe także dla rosyjskojęzycznego czytelnika. W jednym wypadku (nr 62) mamy podany w komentarzu także inny wariant.

Wybrane przysłowia:

7. *Акыл бар-да – фыкыр йок. // Ум есть – мысли нет.*
8. *Акыл дугуль, баш беласы. // Не ум, а головная болячка.*
9. *Акыл деген – аккан су, фыкыр дерья. // Ум река, мысль – море.*
10. *Акыл-да дугуль – иш бахытта. // Дело не в уме, а в счастье.*
30. *Баш агыр – кулак сагыр. // Голова тяжелая – ухо глухое.*
34. *Биринин башында атеш яна, бири-да: тохта, чубугум якем. // У одного на голове огонь горит а другой (говорит): подожди, трубку зажгу.*
39. *Бир делиден бир балабан⁴ сор. // У дурака или у ребенка спроси (если хочешь чтолибо узнать).*
62. *Делиге сорма, озю эйтыр. // Дурака не спрашивай, сам скажет. Вариант: Делиге сорма, озы эйтыр, этмесе, козы эйтыр.*
63. *Делиге домбра какма. // Не давай стучать в домбру сумасшедшему.*
64. *Дели билен иш тутулмаз. // Нельзя иметь (держат) с безумным дело.*

Analiza przysłów

Omówienie poszczególnych przysłów poprzedzone zostało ich dosłownym tłumaczeniem na język polski. W niektórych przypadkach przekład przysparzał trudności ze względu na grę słów i wieloznaczność, które zacierają się przekładzie. W rękopisie brak jest informacji na temat kontekstu użycia omawianych przysłów⁵.

Przysłowie nr 7. Znaczenie dosł.: 'Umysł jest, ale myśli brak'. Skierowane może być do osoby, której wytyka się głupotę i brak umiejętności logicznego

⁴ Przysłowia, które odnoszą się do pojęcia *rozumu*, niekoniecznie muszą zawierać takie słowa, jak 'rozum', 'myśl', 'mózg' itp. Występuje w nich również 'głowa' (*баш* – *baş*) jako synonim rozsądku i logicznego myślenia.

⁵ Błąd kopisty, powinno być: *баладан* – 'dziecka'.

myślenia⁶. Z przysłowiem tym znaczeniowo wiąże się kolejne, nr 9: 'Umysł to rzeka, myśl to morze', w którym także podkreślane są znaczenie i siła myślenia poprzez metaforę 'myśl – morze'. To samo przysłowie pojawia się w zbiorze przysłów krymskich Kokenaja⁷: *Akył degan suj, fikir – derja*, z tłumaczeniem na dialekt południowozachodni: *Akył – ahyn suw kibik, fikir – darjasy kibik tengiż-nin*⁸ – 'Rozum jest niczym płynąca woda, myśl niczym morskie odmęty'⁹.

Przysłowie nr 8: 'Nie rozum boli, ale głowa' można tłumaczyć, że to nie rozum jako taki jest przyczyną smartwień, lecz dopiero pomysły, jakie rodzą się w głowie, stanowią prawdziwe utrapienie. Nie należy obwiniać rozumu o to, że człowiek wykorzystał go w niewłaściwy sposób. Z drugiej strony konsekwencje nieodpowiedniego postępowania dotycząją jego samego.

Kolejne z przysłów, nr 10, konfrontuje ludzki umysł ze szczęściem. W dosłownym tłumaczeniu brzmi ono: 'Rzecz nie w rozumie, lecz w szczęściu' / 'to nie kwestia rozumu, lecz szczęścia'. Brak szczęścia zniweczyć może wszelkie starannie wymyślone przez człowieka plany. Przysłowie to odnotował również Kokenaj: *Akylda digil ysz – bahtda*, w tłumaczeniu na południowozachodni karaïmski: *Akylda degil ysz – bachtda. / Isz (onmak) tiwildi akyldan, ancak mazzałdan* – 'Sprawa (sukces) [zależy] nie od rozumu, lecz od szczęścia'¹⁰.

Przysłowie nr 30 w dosłownym tłumaczeniu to 'głowa ciężka, ucho głuche'. W wydanym przez Mardkowicza zbiorze Kokenaja brzmi ono: *Basz ahyr, kulak*

⁶ Zbiór, jak było zaznaczone we wstępie, nie jest zaopatrzony w objaśnienia zakresu i kontekstu użycia przysłów. Dlatego w wypadku występowania podobnych w innych językach tureckich (przede wszystkim współczesnym tureckim), autorka posilkowała się będzie nimi i ich wyjaśnieniami zamieszczonymi w słownikach.

⁷ W słownikach i spisach przysłów tureckich analogiczne powiedzenia: *akil var, fikir yok (beyni var, fikri yok)* nie zostało ujęte, pojawia się ono jednak w języku potocznym, także w mediach. Odczytywane jest zgodnie ze znaczeniem, jakie posiada w języku karaïmskim. Por. <http://www.kizlarsoruyor.com/kisilik-karakter/q5007435-sende-akil-var-fikir-yok-ne-demek> [10.11.2016], gdzie objaśniono je m. in. „Akıl var ama kullanmıyorsun” – 'rozum masz, ale (z niego) nie korzystasz'.

⁸ *Ata sezleri Kırymly Karajlarnyn: Ystyrdy B. Kokenaj*, „Karaj Awazy” 1935, z. 8, s. 20.

⁹ Przysłowia zebrane przez Kokenaja zostały przetłumaczone na dialekt południowo zachodni języka karaïmskiego prawdopodobnie przez wydawcę czasopisma, Aleksandra Mardkowicza.

¹⁰ Temat wody i rozumu został szerzej omówiony w referacie Stanek, K. B., „Woda w językach słowiańskich i tureckich – na przykładzie przysłów języków słowackiego i polskiego oraz tureckiego i karaïmskiego”, przedstawionym na konferencji „Żywioty w języku zamknięte – Żywioty w poznaniu i kulturze w językach i literaturach słowiańskich i germańskich”, Częstochowa, 23–24 listopada 2015.

sahyr / Basz awur, kulak sandraw i zostało opatrzone objaśnieniem: *Ajtylad uslu tiwił da katy jirekli adam icin* – ‘Mówi się [tak] o człowieku niemądrym, o nieczułym sercu’¹¹. Wydaje się jednak, że Mardkowicz mógł zbyt dosłownie zinterpretować to przysłowie w swoim objaśnieniu. W języku tureckim znajdujemy bowiem podobne powiedzenie, lecz o zgoła odmiennym znaczeniu: *baş ağır gerek, kulak sağır*, objaśniane następująco: ‘powinno się być poważnym i nie słuchać plotek’¹². Idiom *ağırbaşlı*, dosł. ‘ciężkogłowy’ oznacza ‘poważny, stateczny’, zaś ‘głuche ucho’ najlepiej oddać jako ‘niedawanie posłuchu’ – niekoniecznie czyniś prośbom, lecz równie dobrze np. krążącym pogłoskom.

Dosłowne tłumaczenie przysłowia nr 34 to: ‘Jednemu w głowie ogień płonie, a drugi powiada: czekaj, fajeczkę zapalę’. Pierwsze skojarzenie, które nasuwa się poprzez samo zestawienie wyrazów ‘głowa’ i ‘ogień’ to popędliwość, rozentuzjowanie, lub wybuch gniewu – takie znaczenie posiada też idiom występujący w języku tureckim: *ateşi başına vurmak* (dosł. ‘ogień uderzył do głowy’). Tureckie przysłowie: *sakahm tutuştı diyene dur şu çubuğumu yakayım der*¹³ ‘temu, który woła: moja broda się pali, powiedziec: poczekaj, odpalę fajeczkę’ pozwala jednak na inną interpretację: nie okazać zrozumienia, współczucia dla czyjejs trudnej sytuacji, myśleć tylko o sobie i własnej korzyści.

Z rozumem, a właściwie jego brakiem, wiąże się kolejne przysłowie (nr 39): ‘Zapytaj wariata, zapytaj dziecka’, uzupełnione przez Filonienkę przy tłumaczeniu na język rosyjski o dopowiedzenie/wyjaśnienie: ‘jeśli chcesz się czegoś dowiedzieć’. Nie wymaga ono obszernego komentarza, gdyż w polszczyźnie także mamy do czynienia z powiedzeniem o podobnej treści: *dziecko, pijany i głupi zawsze prawdę powie*. Znany jest również turecki odpowiednik: *deliden al uslu haberi* ‘od wariata bierz mądre wiadomości’, objaśniany jako ‘ponieważ szaleni nie potrafi zachować tajemnicy, od niego można uzyskać prawdziwe informacje’¹⁴. Bohaterem zbliżonego znaczeniowo innego tureckiego powiedzenia jest

¹¹ *Ata sezleri...*, s. 20.

¹² *Ibidem*, s. 22.

¹³ *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, [w:] <http://www.tdk.gov.tr> [01.10.2016].

¹⁴ Przysłowie nie jest odnotowane w słownikach *Türk Dil Kurumu*, ale podają je inne źródła internetowe, np. <http://www.murtecisozluk.com/nedir.php?&q=sakal%FDm+tutu%FEtu+diyene+dur+%FEu+%E7ubu%F0umu+yakay%FDm+denmez> [01.10.2016]. Objasnienia podane przez użytkowników: „1. Sıkıntılı olandan, dara düşmüş olandan faydalanmaya çalışmak doğru değildir” (‘nie jest właściwym starać się wykorzystać kogoś, kto ma problemy, znalazł się w trudnej sytuacji’). „2. Çıkarıcıları ithafen söylenmiş atasözüdür” (‘przysłowie skierowane do oportunistów’).

dziecko: *çocuktan al haberi* 'od dziecka bierz informacje', którego okoliczności użycia objaśniane są tak: 'stosowane, gdy rodzinny problem lub sekret wyjdzie na jaw przez słowa wypowiedziane przypadkiem przez dziecko'¹⁵. Tematem wszystkich tych przysłów jest więc szczerłość wynikająca nie tyle z braku wyrachowania, co z braku rozwagi, niedostatecznej refleksji i niezdolności do wyobrażenia sobie następstw zbytniego gadulstwa.

Kolejne z przysłówie o numerze 62 niesie niemal identyczne przesłanie: 'nie pytaj idioty/szalonego, sam powie'. Podano również jego obszerniejszy wariant: 'nie pytaj idioty/szalonego, sam powie, a jak nie powie, to powiedzą jego oczy'. Kto nie kieruje się rozumem, nie panuje nad sobą, ten nie potrafi zachować tajemnicy. Nawet jeśli nie wyjawi jej słowami, to zdradzą go jego mimika, a zwłaszcza spojrzenie.

Warto w tym miejscu przypomnieć, że w zbioru przysłów wydanych przez A. Mardkovicza znalazło się jeszcze jedno utrzymane w podobnym duchu przysłowie, którego krymskiej wersji nie ma w zbiorze przepisany przez Kefelego: *Berk basny saklajd, bas – mijni, mij – sahysny da muftka: ucuba tilnin cyhad awlakka*¹⁶, czyli 'czapka głowy strzeże, głowa mózgu, mózg myśli, a i tak na próżno: ona (myśl) przez koniec języka na wolność się wydostaje'. Wskazuje ono, że nie tylko dzieci czy szaleńcy mogą być nierozsądnie szczerzy i powiedzieć coś, czego nie powinni, lecz każdemu człowiekowi nieujawnianie swoich myśli przychodzi z trudem.

Dwa ostatnie z analizowanych tu przysłów także dotyczą postępowania szaleńca, albo raczej postępowania z nim. W przysłowiu nr 63 zawarta jest przestroga, by 'nie dawać/nie pozwalać szalonemu brzdąkać na dombrze'¹⁷. Jego przenośne znaczenie nie jest, niestety, dokładnie znane. W innych zbiorach przysłów karaïmskich¹⁸ nie zostało to przysłowie ujęte. Można spróbować je zinterpretować na podstawie analogii z przysłowiami tureckimi. W języku tureckim istnieje powiedzenie: *delinin eline deĝnek vermek* 'dawać wariatowi kij do reki', którego znaczenie objaśnia się następująco: 'ułatwiać działanie komuś, kto

¹⁵ *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, [w:] <http://www.tdk.gov.tr> [01.10.2016].

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Mardkowicz A., (1935): *Karaim. Jego życie i zwyczaje w przysłowiaach ludowych*, Łuck, s. 17.

¹⁸ Dombra – rodzaj instrumentu muzycznego (lutnia długoszyjkowa o dwóch strunach) rozpowszechniony wśród azjatyckich plemion tureckich. W Kazachstanie uważany za narodowy instrument.

może wyrządzić krzywdę¹⁹. Krymskokaraïmskie mogło być używane w zbliżonym znaczeniu, choć można też potraktować je bardziej dosłownie: osobie niesprawnej umysłowo lepiej nie dawać czegoś cennego lub złożonego, bo nie potrafi się tym posłużyć ze względu na swój brak kompetencji. Interpretacja tego przysłowia pozostaje nadal kwestią otwartą.

Dosłowne wskazanie, czego należy unikać w zetknięciu z osobą nieodpowiedzialną zawiera przysłowie nr 64: 'nie ró b interesów z wariatem', 'nie zadawaj się z wariatem', czyli trzymaj się od niego z daleka.

Warto zauważyć, że w skopiowanym przez Kefelego zbiorze Filonienki nie występują odnoszące się do rozumu przysłowia ujęte w zbiorze Konekaja. Jednym z nich jest *Akyl degan jaszda digil – baszda* 'dosł.: Rozum nie (kryje się) w latach, (lecz) w głowie'. Funkcjonuje ono także we współczesnym języku tureckim w Turcji w postaci: *Akil yaşta değ il, başta* z identycznym znaczeniem. Podkreśla ono, że rozum (inteligencja) nie zależy od wieku człowieka, ale od sposobu jego myślenia, nie każdy więc starzec jest mędrce m i nie należy lekceważyć czyjegó s zdania tylko dlatego, że zostało wypowiedziane przez kogoś młodego.

W rękopisie nie znajdujemy także innego przysłowia odnotowanego przez Kokenaja: *Baszda akyl ołmasa eky ahjakha zor weryr* 'dosł.: jeśli w głowie nie ma rozumu, obie nogi się natrudzą', które odpowiada polskiemu powiedzeniu: 'kto nie ma w głowie, ten ma w nogach'. Z tureckich przysłów zbliżone jest znaczeniowo następujące: *Akulsız başın cezasını (zahmetini) ayak çeker* 'dosł.: Przez nierozumną głowę karę ponoszą (wersja alternatywna: trudzą się) nogi'. Jego wersja podstawowa jest objaśniana następująco: 'kto w jakiejś sprawie postępuje bezmýslnie, musi się liczyć z wszelkiego rodzaju niekorzystnymi skutkami'²⁰.

¹⁹ Por. Mardkowicz A., (1935): *Karaïm. Jego życie i zwyczaje w przysłowia ch ludowych*, Łuck; Mardkowicz A., *Okruchy ze stołu ojców: (Garść przysłów karaïmskich)*, „Myśl Karaïmska” 1937–1938, T. 12, z. 12, s. 105–108, [w:] <http://www.jazyszlar.karaimi.org/index.php?m=7&p=346> [13.11.2015]; Zajączkowski W., *Przysłowia, powiedzenia i formułki Karaïmów trockich: (Przyczynek do badań nad karaïmską twórczością ludową)*, „Myśl Karaïmska” 1946–1947, T. 24, z. 2, s. 53–65, [w:] <http://www.jazyszlar.karaimi.org/index.php?m=7&p=425> [13.11.2015]; *Kart da kartajmachan sezler*, „Karaj Awazy” 1935, z. 8, s. 2–7, [w:] <http://www.jazyszlar.karaimi.org/index.php?m=7&p=944> [13.11.2015]; *Ata sezleri Kyrymly Karaïlarnyn: Ystyrdy B. Kokenaj*, „Karaj Awazy” 1935, z. 8, s. 19–22, [w:] <http://www.jazyszlar.karaimi.org/index.php?m=7&p=951> [13.11.2015].

²⁰ *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, [w:] <http://www.tdk.gov.tr> [01.10.2016].

Konkluzja

Rozum, rozsądek i jego brak, głupota oraz szaleństwo stanowią temat jedynie dziesięciu ze 150 przysłów znajdujących się w rękopisie Kefelego. Odnosząc się do znanych prawd wskazujących na znaczenie umysłu i racjonalnego postępowania (choć czasem ważniejszy bywa przysłowiowy łut szczęścia, co też stało się tematem jednego z omawianych przysłów, nr 10), niektóre posiadają odpowiedniki we współczesnym języku tureckim, w tym dwa z nich dokładne (nr 30 *Баш агыр – кулак сагыр / Baş ağır gerek, kulak sağır* oraz nr 34 *Биринин башында атеш яна, бири-да: тохта, чубузум якем / Sakahm tutuştu diyene dur şu çubuğu yakaym demek*), inne zaś zbliżone znaczeniowo (nr 39 *Бир делиден бир баладан сор*, nr 62 *Делиге сорма, оюю эйттир*, z którymi łączą się znaczeniowo tureckie przysłowia: *Deliden al uslu haberi* oraz *Çocuktan al haberi*). Brak objaśnień dotyczących kontekstu i zakresu użycia utrudnia stwierdzenie, czy i do jakiego stopnia krymskokaraimskie *Делиге домбра какма* (nr 63) odpowiada tureckiemu *Delinin eline değnek vermek*. Swoich odpowiedników wydają się nie mieć w turecczyźnie: *Акыл дугуль, баш беласы* (nr 8), *Акыл-да дугуль – иш бахытта* (nr 10) oraz *Акыл деген – аккан су, фыкыр дерья* (nr 9). To ostatnie wyróżnia się oryginalnością i głębią przekazu. Świadczy w ten sposób o wadze, jaką Karaimi przykładali do rozumu i myślenia.

Bibliografia

- Alkaya, E., *Dil ve söz bağlamda Kırım Karay Türklerinin atasözleri*, „Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi”, 20 yıl, 2006/1, s. 89–99.
- Ата сезлери* Кырымлы Карайларнын: Ystyrды B. Kokenaj, „Karaj Awazy” 1935, z. 8, s. 19–22; [w:] <http://www.jazyszlar.karaimi.org/index.php?m=7&p=951> [01.10.2016].
- Çulha, T., *Sravnitelnyj analiz karaimskih poslovic / Karaj Atasözleri Üzerine Bir Karşılaştırma*, [w:] Arabadžı, E. S., Semikina, M. A., Âlpaçık, S. G. (red.), *Kul'turno-duhovnye osnovy istoričeskoj sud'by krymskich karaimov: tradicii i sovremennost. Materialy meždunarodnoj naučno-praktičeskoj konferenciji posvâşennoj 20-letiu sozdaniâ nacional'no-kul'turnogo karaimskogo obşestva. 14–16 sentâbrâ 2011*, Melitopol 2012, s. 58–64.
- Kart da kartajmachan sezler*, „Karaj Awazy” 1935, z. 8, s. 2–7; [w:] <http://www.jazyszlar.karaimi.org/index.php?m=7&p=944> [13.11.2015].
- Mardkovicz, A., *Karaim. Jego życie i zwyczaje w przysłowiaach ludowych*, Łuck 1935.
- Mardkovicz, A., *Okruchy ze stołu ojców: (Garść przysłów karaimskich)*, „Myśl Karaimska” 1937–1938, T. 12, z. 12, s. 105–108; [w:] <http://www.jazyszlar.karaimi.org/index.php?m=7&p=346> [13.11.2015].
- Polkanova, A. Ū., *Poslovicy i pogovorki krymskich karaimov (karaev) – važnyj istočnik rekonstrukcii etapov razvit'â ètnokul'tury*, „Naukovì pracì istoričnogo fakul'tetu Zaporiz'kogo nacional'nogo unìversitetu”, 2014, t. 39, s. 184–189.

- Polkanov, Ū. A., *K"yrymk" arajlarnyn" atalar-sozy / Poslovicy i pogovorki krymskich karaimov*, Bachczysaraj 1995.
- Polkanov, Ū. A., *Poslovicy i pogovorki karaimov*, w: *Krymskie karaimy*, Paryż 1995.
- Polkanov, Ū. A., *Poslovicy i pogovorki*, w: *Karaimskaâ narodnaâ ânciklopediâ*, Moskwa 1997, t. 3, s. 275–316.
- Polkanov, Ū. A., Polkanova, A. Ū., Aliev, F. M., *Fol'klor krymskich karaimov: pesni, poslovicy i pogovorki, narodnyj kalendar' / Jyrlar, atalar sozleri, ulugata sanavy*, Symferopol 2005.
- Stanek K. B., *WODA w językach słowiańskich i tureckich – na przykładzie przysłów języków słowackiego i polskiego oraz tureckiego i karaimskiego*. Referat wygłoszony na konferencji „Żywioty w języku zamknięte – Żywioty w poznaniu i kulturze w językach i literaturach słowiańskich i germańskich”, Częstochowa, 23–24 listopada 2015.
- Sulimowicz A., *Słowa naszych przodków*, „Awazymyz” nr 1 (42), marzec 2014, rok 25, s. 15–17.
- Şenel, M., *Kırım Karaylarmn atasözü ve deyimlerde göçebeliğin izleri*, w: Alpardu, M., Öztürk Y., Çelik, B. (red.) *Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumun Bildirileri (5–8 Nisan 2010)*, Bilecik 2011, s. 639–665.
- Zajączkowski W., *Przysłowia, powiedzenia i formułki Karaimów trockich (Przyczynek do badań nad karaimską twórczością ludową)*, „Myśl Karaimska” Seria Nowa 1946–1947, T. 24, z. 2, s. 53–65; w: <http://www.jazyszlar.karaimi.org/index.php?m=7&p=425> [13.11.2015].
- Zajączkowski, W., *Die krimkaraimischen Sprichwörter*, „Folia Orientalia” 1959, t. 1, s. 57–61.

Źródła internetowe:

- Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, [w:] <http://www.tdk.gov.tr/> [01.10.2016].
- <http://karai.crimea.ua/karai/yazyk-karaimov/folklor> [07.11.2016].
- <http://www.kizlarsoruyor.com/kisilik-karakter/q5007435-sende-akil-var-fikir-yok-ne-demek> [10.11.2016].
- <http://www.murtecisozluk.com> [01.10.2016].

Aneks

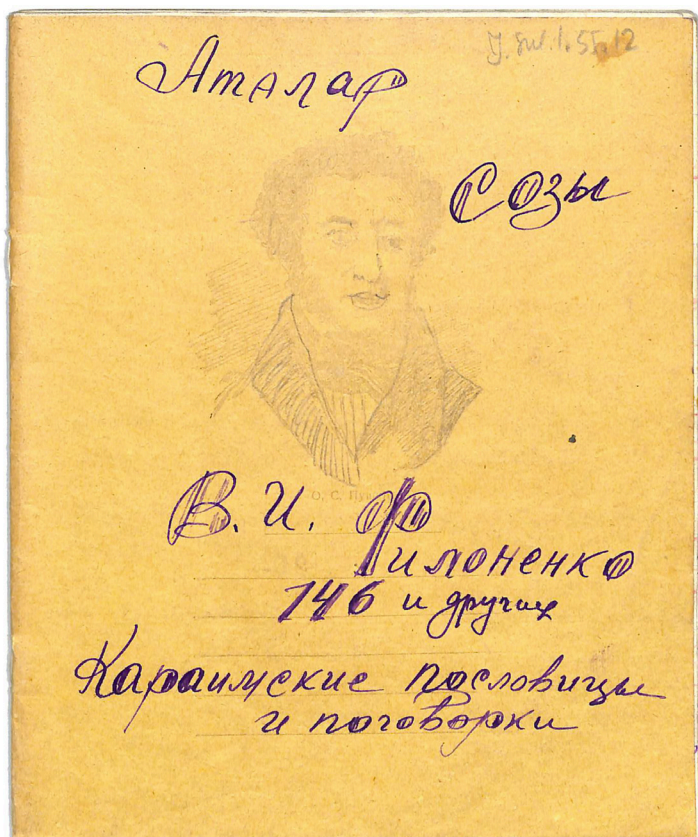

Рис. 1. Okładka rkp. JSul.I.55.12

- 2
- перевоз по реческому.
1. Рту прадних, жолудку.
Зерный день
 2. Уго рта его мез капаем.
 3. На горе (у тесе) еси одет
(одна) курица, то пусть еси
будет ворона (вудка)
 4. Если мало будет хватит,
если много будет - не тратит
 5. Если он увидит мреву,
то уронет (то становится слабым)
нажмет думать о есе) еси богу
увидит, то увидит жанду.
1. по Карамиским
авуз-га байрач, курсак-ка
кара кун.
 2. Авуун-ган баи тамма
 3. Авбарин-га бир тавух-та
болса, корулу болса
 4. Ав олса итер, док олса камар
 5. Ай горе аксар, ену горе еуер.